

Research Paper

Ideal society and its characteristics in women's press of the first Pahlavi Era; Case study of PEYK-E SA'ĀDAT-E NESWĀN and DOKTARĀN-E ĪRĀN

Somayeh Sadat Shafiei¹

Received :Aug. 6,2024 , Accepted:Jun. 27,2024

Introduction

The revolutionary intellectual stream originating from the constitutionalist movement in the field of women's demands continued in the first Pahlavi period and matured in later periods. Focusing on this trend, this research takes into account the civil social movement of women, which had now come to life in the form of the establishment of girls' schools, women's associations, and women's press. In the meantime, the women's press were published in Tehran and some major cities by including articles and related materials both in order to publish and stabilize the voice of women, giving importance to the texts written by women and expressing the ideals and goals. They prioritized the issue of women's right to education by questioning the status of women. They denounced issues such as early marriage, forced marriage, and the general low status of women, and in general challenged the dominant gender order. Therefore, consideration and focus on the periodicals of this period is not only the retelling of the common communication messages between the authors and the audience, but also has a close relationship with the mentality of the concerned activists, and has great importance for studies. The introduction of Ideal types from women's press texts shows clear examples in the direction of achieving the desired perfection. Introducing these examples and their prominent features today and after a century is important because it introduces us to the ideal goals of the pre-modern society as it was the endeavour of social activists in the field of women. This research was carried out by using Weber's theoretical discussions about ideal types and focusing on two selected publications in search of answers to these questions: What is the ideal type society in terms of gender relations and the position of women in the

---

¹ Member of the Faculty of Social Studies, Humanities and Cultural Studies Institute, ss.shafiei@gmail.com

women's press of this period, and what characteristics do the publications adopt from these societies?

Purpose

The women's press in the first Pahlavi era is a treasure of material that is both an expression of women's intellectual flow and also shows the goals and more importantly the examples and mechanisms of achievement in the sphere of the modern nation state. The purpose of the present study is to present a view of the thoughts and ideas of progressive women and writers as pioneers of the women's social movement.

Methodology

From methodological point of view, Content analysis is used. It is achieved based on document analysis. In this regard, the texts of PEYK-E SA'ĀDAT-E NESWĀN (1927-1929) and DOĶTARĀN-E ĪRĀN (1931-1932) were selected as a statistical sample and qualitatively analyzed using the documentary analysis technique. At first, all the texts in both publications, including poetry, prose and articles, were read and taken notes, then to create content codes in qualitative analysis; repeated reading of the text was done to achieve a complete understanding of the themes.

Findings

The findings can be discussed in several sections. First: The contents of both publications contain the inferior status of women in its general form and reflect the low social status of women. Second, the adoption of the theoretical approach of Weber's ideal type as an analytical tool show that the authors in both publications have referred both to the situation of women in the case countries in the Western society and especially Europe, and also Egypt and Japan. Moreover they introduce leading female models in the formulation of ideal types. Third, the ideal aspects of ideal countries include the following: attention of these societies to the educational role of the mother, prohibition of forced marriage, the need to include sports in women's lifestyle, women's right to education, elimination and reduction of gender discrimination in the public sphere.

Conclusion

The definition that can be counted from the collection of characteristics of an exemplary society includes both values, attitudes, and concrete, practical

manifestations, and it shows the condition of Iran at that time and its distance to a relatively improved state. Bringing up these examples and their aspects is an attempt to model the minds of reformist women and men who are fed up with the inferior gender order of women and seek Iran's progress during the establishment and stabilization of the modern state. Also, the report and analysis of the findings have novel data in monitoring the social changes of women and the gender order. At the same time, the formulation of an ideal type indicates the efforts of the cultural movement here, centered on two women in the position of editor. It seems that the idea of introducing ideal societies is very important for them and they have a clear idea of using this tool as a desirable criterion. This clear idea is due to the political and social awareness of these two women as well as their dynamic relationship with the intellectual stream; The men's stream, which has an opinion on the status of women and considers the progress of Iranian society to be dependent on the change of women's status, has given intellectual support and participation in the compilation and translation of works to be published in these two publications.

Novelty

No previous research has been done regarding the comparison of the two publications, and the issue of introducing Ideal types in the women's press is unprecedented. The article is unique in introducing the thought of Zand-dokt Šīrāzī and Rowšanak Naw' dust.

Bibliography

- Aaron, Raymond (1998). The basic stages of the thought process in sociology, Bagher Parham, Scientific and Cultural Publications. (in Persian)
- DOKTARĀN-E ĪRĀN , Press (1931-1932). (in Persian)
- Kalantari, Abdul Hossein and Mirzaei, Mirzaei (2015). The ideal type of the Islamic city: with an emphasis on Max Weber's methodology, methodology of human sciences, p. 20, no. 89• (in Persian)
- Kashani Sabet, Firoze (2011), Conceiving Citizen: Women and Politics of Motherhood in Iran, Oxford University Press.
- Khaniki, Hadi, Kihani, Masoumeh (2011). A model for studying women's press in Iran, Cultural and Communication Studies, No. 28 . (in Persian)
- Pirozi, Shadi and Hadi Mirzanjad Mohd (2013). PEYK-E SA'ĀDAT-E NESWĀN; The second magazine of Gilan women, Rasht: Farhang Ilia. (in Persian)
- Ritchie J & Lewis J (2003). Qualitative Research Practice, London: sage.

- Sanasarian, (1384). Women's rights movement in Iran, Tehran: Akhtaran. (in Persian)
- Shafiei, Somayeh Sadat (2022). The status of women at the beginning of the present century;. (in Persian)
- Classification of women's social problems in the poems of Ālamtāj Qā'em-maqāmi , Society of Media Culture, 12, No. 46. (in Persian)
- Shafiei, Somayeh Sadat (2017). Education of women and explaining its necessity in the constitution; Analysis of women's letters in Iran Now Newspaper, Research Journal of Social and Economic Studies, Vol. 2, No. 14. (in Persian)
- Torabi Farsani, Soheila (2008). The struggle of women of the Qajar era for the individuality of the world of tradition and its transition, History of Iran and Islam, vol. 2. (in Persian)
- Weber, Max (2004). Methodology of Social Sciences, Hasan Chavoshian, Center Publishing. (in Persian)

مقاله پژوهشی

جامعه آرمانی و وجوه آن در مطبوعات زنان دوره پهلوی اول؛

مطالعه موردی پیک سعادت نسوان و دختران ایران

سمیه سادات شفییعی^۱

تاریخ دریافت: ۱۶/۵/۰۳، تاریخ تایید: ۲۰/۱۱/۰۳

چکیده

جریان فکری تحول خواهانه منبعث از جنبش مشروطیت در حوزه مطالبات زنان در دوره پهلوی اول تداوم یافت و در ادوار بعد نضج گرفت. این پژوهش با تمرکز بر این جریان به دنبال پاسخ به این پرسش‌ها انجام شده: جامعه ایده آل تایپ از لحاظ مناسبات جنسیتی و جایگاه زنان در مطبوعات زنان این دوره چیست و نشریات چه ویژگی‌هایی از این جوامع متبادر می‌سازند؟ در این راستا متن نشریه پیک سعادت نسوان (۱۳۰۶-۱۳۰۷) و دختران ایران (۱۳۱۰-۱۳۱۱) بعنوان نمونه آماری انتخاب و با تکنیک تحلیل سند مورد تحلیل کیفی قرار گرفتند.

اتخاذ رویکرد نظری ایده آل تایپ و بری بعنوان ابزاری تحلیلی نشان داد نویسندگان در هر دو نشریه هم با اشاره به جامعه غرب و مشخصاً اروپا، هم با ارجاع به وضعیت زنان در کشورهای موردی (مصر و ژاپن) و نیز با معرفی الگوهای زن پیشرو در صورت‌بندی سنخ آرمانی اهتمام ورزیده اند. همچنین تعریفی که از تجمیع ویژگی‌های جامعه مثالی قابل احصا است هم در بردارنده وجوه ارزشی، نگرشی و هم مصادیق عینی، عملی است و در کنه خود وضعیت ایران آن روزگار و فاصله آن تا وضعیت بهبودیافته نسبی را نشان می‌دهد. طرح این مصادیق و جوهشان تلاش برای الگودهی به اذهان زنان و مردان تحول خواهی بوده که از نظم جنسیتی فرودست انگارانه زنان به تنگ آمده و ترقی ایران را در هنگامه تاسیس و تثبیت دولت مدرن در این سمت و سو می‌جستند. همچنین گزارش و تحلیل یافته‌ها در رصد تغییرات اجتماعی زنان و نظم جنسیتی داده‌های بدیعی دارد.

کلیدواژه: ممالک مترقی، حوزه عمومی، حق تحصیل، تبعیض جنسیتی

^۱ عضو هیات علمی پژوهشکده مطالعات اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛

طرح مسئله

در سایه تحولات اجتماعی سیاسی برآمده از جریان مشروطه خواهی که خود مشتمل بر تحولات فکری و نیز کمپین های جمعی در میدان عمل بود، مطالبات زنان به فراخور، صورتبندی مدونی یافت. بعدتر و مصادف با شکل گیری دولت مدرن در ایران در آغاز قرن حاضر، حرکت اجتماعی زنان در آرایش جدید و کم سابقه خود از سازوکارهای جامعه مدنی نوپا بهره گرفت تا در جهت دستیابی به اهدافش از جمله تغییر وضعیت زنان به بسیج این نیروی اجتماعی وسیع بپردازد. تاسیس مدارس دخترانه که پیشتر از آرزوهای دست نیافتنی بود حالا با جدیت در دستور کار قرار گرفت تا حق زنان برای آموزش همگانی را تحقق بخشد. انجمن های زنان در شکل گردهمایی حالا تحت عناوینی چون انجمن مخدرات وطن، انجمن آزادی زنان، شرکت خواتین اصفهان تشخیص^۱ و با فراخوان و اعلام اخبار جلسات رسمیت یافت. مطبوعات زنان با درج مقالات و مطالب مرتبط هم در جهت نشر و هم تثبیت صدای زنان، اهمیت بخشی به متون زن نوشته و نیز بیان آرمان ها و اهداف در تهران و برخی شهرهای اصلی منتشر شدند.^۲

آنان ابزارهای مدنی را برای ابراز و پیگیری مطالبات جمعی شان بکار گرفتند و در نهایت مجموعه این اقدامات به جنبش احقاق حقوق زنان در عصر دولت مدرن جان بخشید. پیشتر از این دست حرکتها، زنان تحصیلکرده و ترقی خواهی بودند که در خانواده های طبقه متوسط جدید با پدرانی تحصیلکرده رشد یافته و به نحوی از انحا تحت تاثیر گفتمان تحول خواهی مشروطه قرار گرفته بودند. آنان با زیر سوال بردن وضعیت زنان موضوع حق آنان برای آموزش و تحصیل را اولویت بخشیدند و در عین حال به تقبیح اموری چون ازدواج در سنین پایین، ازدواج اجباری و نیز منزلت عمومی پایین زنان پرداخته و در مجموع نظم جنسیتی مسلط را به چالش کشیدند. هرچند در این راه از مساعدت فکری همفکران مرد خود نیز بهره گرفتند اما به یقین مسیر دشوار و پرهزینه ای را در پیش گرفتند که زندگی شخصی شان را تحت تاثیر قرار داد. این امر شامل تالیف مطالب، صرف هزینه انتشار از منابع شخصی و نیز تلاش برای جلب نظر سایر قلم به داستان برای تولید محتوا و ارسال مطلب بود که در مجموع فعالیتی تمام وقت محسوب می شد. آنان علاوه بر فعالیت های مطبوعاتی، به تاسیس

^۱. برای مطالعه درباره مشارکت اجتماعی و حرکات ترقی خواهانه زنان بیشتر نگاه کنید به ترابی فارسانی، سهیلا

(۱۳۸۸)، تکاپوی زنان عصر قاجار فردیت جهان سنت و گذر از آن، تاریخ ایران و اسلام، ش ۲

^۲. برای مطالعه بیشتر درباره مطبوعات زنان در عصر مشروطه نگاه کنید به خانیکی، هادی، کیهانی، معصومه

(۱۳۹۱). مدلی برای مطالعه مطبوعات زنان در ایران، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ش ۲۸.

مدارس، برگزاری نشست ها و نیز تاسیس انجمن زنان همت گماردند و پر واضح است که در دنیای منقبض زمانه خود در جهت نیل به اهداف مرارت های بسیار کشیدند.

این زنان سردبیر علاوه بر برخورداری از سرمایه فرهنگی، تسلط به زبان و ادب فارسی و نیز آشنایی و تسلط به زبان انگلیسی در زمینه جلب مشارکت و همکاری، ایجاد شبکه اجتماعی، تعهد به آرمانهای جمعی و مانند آن از میزان بالایی از سرمایه اجتماعی نیز برخوردار بودند. لذا مطبوعات زنان در عصر پهلوی اول گویای گنجینه ای از مطالب است که هم نمودی از جریان روشنفکری زنان محسوب شده و هم مقاصد و مهمتر از آن مصادیق و سازوکارهای دستیابی را در ساحت دولت ملت مدرن نمایان می سازد؛ بافتی متسلسل را شکل می دهد که پیام های متبادر آن علاوه بر وضعیت شناسی به ارائه راهنمایی در جهت برون رفت از وضعیت موجود می پردازد و از این منظر با وام گرفتن از وضعیت زنان در سایر جوامع به افق گشایی نظر دارد.

لذا تدبیر و تمرکز بر نشریات این دوره تنها بازگوکننده پیام های ارتباطی رایج میان نویسندگان و مخاطبان نیست بلکه ارتباط وثیقی با میان ذهنیت کنشگران دغدغه مند داشته، اهمیت مطالعاتی و افروزی دارد. از جنبه دیگر و در فقدان یا قلت متون زن نوشته، مطبوعات زنان ولو با انتشار متون با نویسندگان مستعار، نامشخص یا مردنوشته نیز بیانگر مواضع فکری نشریه و ارزش ها، مطالبات، بیم ها و امیدها و پویای فکری نشریه است. در عین حال معرفی نمونه های مثالی از سوی متون مطبوعاتی زنان نشانگر مصادیق بارز در راستای دستیابی به کمال مطلوب است. معرفی این مصادیق و جوه مبرز آنان امروز و با گذشت یک قرن از آن رو اهمیت دارد که ما را در مقطع جامعه پیشامدرن با مقاصد ایده آل آنچنانکه وجه همت فعالان اجتماعی حوزه زنان بوده آشنا می سازد. بخش هایی با مضمون سنخ آرمانی در کنار هم کلیتی را می نمایند که هرچند عدم تحقق همه وجوهش در مصداقی عینی می تواند محتمل باشد اما در پیکره واحد خود تداعی گر آمال و آرزوهای کارزار زنان در احقاق حقوق اجتماعی خویش است؛ برای گذار از وضعیت نامطلوب، بعنوان نقشه راهنما عمل کرده، دستیافتنی می نموده و برای کنشگران انگیزه بخش بوده است.

در میان نشریه های قابل دسترس و شناخته شده این برهه دو نشریه پیک سعادت نسوان (۱۳۰۶-۱۳۰۷) و دختران ایران (۱۳۱۰-۱۳۱۱) جایگاه ویژه ای داشته و از خصیصه های نسبتا مشابهی برخوردارند. اول آنکه هر دو نشریه در شهرهایی به غیر از پایتخت منتشر شده (اولی در رشت و دومی در شیراز) و انتظار می رود در بیان و صورتبندی مطالب به فراخور فضای دور از مرکز به لحاظ موضوعی و محتوا و چیدمان و به اختصار از بعد کمی و کیفی به شکل متفاوتی انتشار یافته باشند.

دوم آنکه هر دو به لحاظ شماره‌های انتشار به تعداد مشابه انتشار یافته و به لحاظ حرفه‌ای در حدود یک سال حیات داشته‌اند. سوم هر دو حاصل فعالیت و اندیشه زنان پیشرو و شناخته شده زمانه خود در مقام سردبیر هستند که از سرمایه فرهنگی و اجتماعی درخوری برخوردار بوده و زندگی شان را وقف تغییر وضعیت زنان ساخته‌اند. این دو نشریه بر خلاف نشریاتی چون عالم نسوان (۱۲۹۹-۱۳۱۲) و نیز عالم زنان (۱۳۲۳-۱۳۲۴) که هر دو از حمایت سازمانی برخوردار بودند (اولی نشریه مدرسه آمریکایی‌های تهران و دومی اداره انتشارات و تبلیغات سفارت بریتانیا) حاصل استقلال فکری و مالی گرداننده اصلی خود بوده و توانستند این استقلال را در طول حیات نشریه ولو در شمارگان محدود حفظ کنند. تنها تفاوت در سال انتشار این نشریات است. هر چند به لحاظ دوره زمانی هر دو در دوره پهلوی اول انتشار یافته‌اند ولی اولی مربوط به سالهای آغاز زمامداری و دومی با فاصله کوتاه مربوطه به سالهای تثبیت قدرت رضاه شاه می‌باشد.

هدف از مطالعه حاضر ارائه‌نمایی از افکار و اندیشه‌های زنان پیشرو و اهل قلم بعنوان پیشگامان جنبش اجتماعی زنان است.

در این راستا پرسش‌های اصلی تحقیق عبارتند از: جامعه ایده آل تایپ از منظر مناسبات جنسیتی و جایگاه زنان در مطبوعات زنان پهلوی اول چیست؟ کاربرد تجربی سنخ آرمانی بعنوان ابزار تحلیلی در بررسی جامعه مثالی زنان در مطبوعات منتخب زنان چه ویژگی‌هایی از این جوامع را متبادر می‌سازد؟

روش شناسی

روش پژوهش؛ تحلیل محتوای کیفی بوده است که به کمک تحلیل سند^۱ و مطالعه کیفی آثار نظم و نثر هر دو نشریه محقق شده است. این روش در بررسی محتوای ارتباطی رسانه‌ای مطبوعات قدمت قابل ملاحظه‌ای دارد.

تحلیل محتوای کیفی به محققان اجازه می‌دهد اصالت و حقیقت داده‌ها را به‌گونه ذهنی، ولی با روش علمی تفسیر کنند. عینیت نتایج به‌وسیله وجود یک فرایند کدبندی نظام‌مند تضمین می‌شود. تحلیل محتوای کیفی به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهای را که آشکار یا پنهان هستند به‌صورت محتوای آشکار می‌آزماید (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۲۰).

^۱. documentary analysis

روش تحقیق کیفی روش اصلی انجام پژوهش حاضر است. به عبارت دیگر این تحقیق با بهره گیری از مباحث علوم اجتماعی و مفاهیم جامعه‌شناسی جهت تدوین بحث و تحلیل نظری، از روش تحلیل محتوای کیفی سود می‌جوید. تحلیل محتوی کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرآیندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست (سیه و شانون، ۲۰۰۵: ۱۲۷۸). تحلیل محتوای کیفی بر خلاف تحلیل محتوای کمی، با بررسی محتوای درون متنی به شیوه‌ای استقرایی، بجای شمارش عناصر متنی و فراوانی‌ها به تحلیل موضوعی و مقوله بندی معنایی در جریان متن کاوی می‌پردازد.

در این پژوهش واحد تحلیل مضمون بوده است. جامعه آماری کلیه شماره‌های منتشر شده دو نشریه است. در ابتدا کلیه متون در هر دو نشریه اعم از شعر و نثر و مقالات بطور کامل خوانده و نکته برداری شد، سپس برای ایجاد کدهای محتوا در تحلیل کیفی، مطالعه مکرر متن برای رسیدن به درکی کامل از مضامین و درون مایه‌ها صورت گرفت. پس از تشکیل کدها و کار یافتن تم‌های متن و تطبیق آنها با مفاهیم، بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود گروه بندی و طبقه بندی متون صورت گرفت. شاخص تحلیل محتوا معیارهایی است که بزعم دو نشریه واجد ویژگیهای ممیزه جامعه آرمانی است. تحلیل در مسیر خود به فرمول بندی این معیارها می‌پردازد تا نقشه راهی برای دستیابی به وضعیت آرمانی در پیش چشم مخاطبان قرار دهد.

چارچوب مفهومی

سنخ آرمانی

وبر در رویکرد نظری خود جامعه شناسی را متوجه معانی ذهنی می‌سازد که کنشگران به کنش‌هایشان نسبت می‌دهند. در این مسیر به بیان کوزر: «بررسی جهت گیریهای متقابل این کنش‌ها را در چارچوب زمینه‌های تاریخی اجتماعی از سوی کنشگران ارزش مطالعاتی می‌یابد.» (کوزر، ۱۳۸۲: ۳۰۰) وبر از این منظر به اعتلای رویکرد تفسیرگرایی در جامعه شناسی کمک بسزایی کرد. او که وابسته به ارزش بودن مسائل مورد بررسی را محرز می‌داند، ربط ارزشی را متوجه انتخاب مسئله تحقیق می‌شمرد و آن را در تفسیر پدیده‌ها وارد نمی‌داند.

او در مباحث نظری خود به طرح مفاهیم مهمی همت می‌گمارد. از جمله سنخ آرمانی، نمونه ناب یا تیپ ایده آل که از نقاط عطف مباحث روش شناسی وی محسوب می‌شود. «نمونه آرمانی یک ساختار تحلیلی است که کار یک گز زمین پیمایی را برای یک پژوهشگر انجام می‌دهد. او با این وسله

می‌تواند همانندی‌ها و انحراف‌ها را در موارد عینی تشخیص دهد. وبر تصریح دارد که سنخ آرمانی فرضیه نیست، بلکه راهنمای ساختن فرضیات است و همچنین سنخ آرمانی توصیف واقعیت نیست، بلکه ابزاری صریح و عاری از ابهام برای بیان چنین توصیفی است. (کلانتری و میرزایی، ۱۳۹۵: ۱۴)

یوناس نمونه‌های آرمانی، ابزاری می‌داند که می‌توانند روابط واقعی را به شکلی منطقی قابل فهم سازند. سازه‌های فکری که بعنوان ابزاری جهت راه یابی به جهانی پر از تجلیات مختلف طراحی می‌شوند. «این سازه‌ها را نباید با فرضیه‌هایی پیرامون واقعیت‌های موجود یکی دانست؛ بلکه آنها باید فرضیه‌ها را به هدف‌های موفقیت آمیزتری هدایت کنند. نمونه آرمانی از دیدگاه وبر در همه جا عنصر مکمل شناخت علمی است و در همین راستا نمونه‌های آرمانی را می‌توان به بیان وبر همچون بندرهایی توصیف کرد که به آدمی می‌آموزند در دریای عظیم واقعیت‌های تجربی چگونه باید سفر کند.» یوناس ادامه می‌دهد: «نمونه‌های آرمانی را باید اولین قطب نمای جهت یابی دانست که چشم اندازی علمی پیش چشم انسان می‌کشایند که بواسطه استفاده از قوانین تجربی قابل دستبازی هستند. چگونگی ساخت نمونه آرمانی، نخستین قدم آزمایشی استفاده از فکر و اندیشه است که به کمک آن می‌توان به فهمی عقلانی از وضعیتی مشخص دست یافت.» (یوناس، ۱۳۸۹: ۲۲۷)

وبر نمی‌نویسد: «تیپ ایده آل از تاکید یک جانبه بر یک یا چند دیدگاه حاصل می‌شود. این امر از طریق ترکیب شمار زیادی از پدیده‌های منفرد انضمامی به دست می‌آید که در واقعیت، پراکنده و منفصل و کم و بیش موجود و گاهی ناموجودند و بر مبنای همان دیدگاه‌های مذکور در یک برساخته تحلیلی واحد، مرتب می‌شوند. این برساخته ذهنی به مفهوم خالص خود در عالم واقع و به صورت تجربی هیچ جا یافت نمی‌شود و از این نظر یک یوتوپیا است.» (وبر، ۱۳۸۴: ۱۴۱)

ریمون آرون می‌نویسد: «منظور از گرایش به بازسازی نوع عالی در همه مفاهیم بکار رفته در علوم فرهنگ این است که کلیه این نوع مفهوم‌ها خواه مفهوم دین، سلطه، نبوت و مانند آن از نوعی پرداخت ذهنی یا عقلانیت برخوردار هستند... نوع عالی مفهوم تاریخی جامعه تمام خصلت‌های کلیه افراد مشمول در گستره خود یا معرف میانگین خصلت‌های آنان نیست، بلکه ناظر بر خصلت نوعی یا خصلت ذاتی است. هنگامی که گفته می‌شود فرانسویان بی انضباط و باهوش هستند منظور اینک همه فرانسویان بی انضباط و باهوش باشند، که امریست نامحتمل، نیست. منظور بازسازی یک فرد تاریخی یعنی فرانسوی نوعی است و این کار با انگشت گذاشتن بر برخی خصلت‌ها که به نظر می‌رسد خصلت‌های نوعی بوده، اصالت فر د را تعیین می‌کنند، انجام می‌گیرد ... خواه سخن بر سر دیوانسالاری یا سرمایه داری باشد یا بر سر نظام دموکراتیک یا ملتی معین، مثلاً ملت آلمان، در هر صورت مفهوم

تاریخی مفهومی است که با خصلت‌های مشترک همه افراد، یا به میانگین خصلت‌های آنان کاری ندارد، بل مبتنی بر نوعی بازسازی پرداخت یافته ذهنی یا بیرون کشیدن خطوط بارز نوعی است (آرون، ۱۳۷۷: ۵۸۴-۵۸۵)

و بر به صراحت ایده آل و آرمانی بودن را از قضاوت ارزشی جدا کرده و تنها کمال منطقی برای آن قائل است. «یک بار دیگر تکرار می‌کنم که سنخ آرمانی مورد نظر ما هیچ ربطی به قضاوت‌های ارزشی ندارد و هیچ اشاره‌ای به هیچ گونه کمالی بجز کمال صرفاً منطقی نمی‌کند. همانطور که می‌توان برای ادیان سنخ آرمانی ساخت برای عشرتکده‌ها نیز می‌توان، خواه عشرتکده‌هایی که به لحاظ سلامت اخلاقی یا نقطه نظرهای تکنیکی دیگر مصلحتی هستند، خواه آنهایی که کاملاً خلاف چنین ملاحظاتی باشند.» (و بر، ۱۳۸۴: ۱۵۳)

تحلیل یافته‌ها

در ادامه اهم مطالب برآمده از دو نشریه بر حسب دو مقوله اصلی وضعیت عمومی زنان، معرفی جوامع و ممالک ایده آل و نیز وجوه عالی ممیزه ممالک ایده آل در قاب مقولات فرعی مرتبط ارائه می‌شود.

۱- وضعیت عمومی زنان؛ فرودستی و منزلت اجتماعی پایین

اهتمام دو نشریه در صورتبندی وضعیت زنان دلالت بر مولفه‌های مختلفی دارد. اول آنکه بیانگر ابعاد تجربه زیسته رایج از زن بودن در زمانه مورد بحث است. همچنین پنداشت عمومی از وضعیت زنان را بازتاب می‌دهد که خود دربردارنده جایگاه تعیین‌بخش مردان بعنوان واضع بحث و نظر است؛ جایگاهی که با توجه به اقتدار سنتی آنان بر خانواده و جامعه از یک سو و قدرت آنان بر حسب بر خورداری از سرمایه فرهنگی و از جمله سواد از سوی دیگر قابل انتظار است. در ادامه به ذکر مطالبی مرتبط با موضوع در هر دو نشریه می‌پردازیم.

نویسنده در شماره نخست از فلاکت و ذلت جامعه نسوان می‌نویسد و «عدم علاقمندی مردان مملکت به بسط معارف نسوان را موجب آن می‌داند که امروزه خواهران ما از کلیه ترقیات بشری محروم مانده و در گوشه‌ای خزیده، می‌سوزند و می‌سازند و دادرسی نمی‌یابند.» (پیروزی و میرزانژاد، ۱۳۹۳: ۲۵)

در شعر به دختران ایران می‌خوانیم:

«پیش از این گر حق زن پامال در این بود

این گل زیبا اگر در بوستان مغموم بود

عمر زن گر صرف شد در محنت و سوز و گداز

یا نبودش نزد مردان هیچ قدر و امتیاز.» (همان: ۳۱)

و نیز: «هنوز اغلب مردان مملکت ما به متابعت پدران والامقام خود، زنان را جزء بشر ندانسته و برای آنها به هیچ وجه حقوقی قائل نیستند. در صورتی که در شریعت مطهره اسلام چه سفارشات و تأکیدات درباره زنان به عمل آمده و چه با احادیث و اخبار از حضرت ختمی مآب و ائمه اطهار در این زمینه به جا مانده.» (همان: ۳۸)

«مدت زمانی است که بدبختی و جهالت خواهران ایرانی ام همیشه مرا دلتنگ و متاثر نموده و همواره مایل بودم علت تیره روزی و بدبختی را بدانم چیست؟» (همان: ۴۰)

اغلب این برادران ما از اوضاع زندگی، روحیات، اخلاق، احتیاجات نسوان خیلی دور هستند. به این جهت غالب نوشتجات ایشان منحصر می‌شود به این که «زن با یک دست گهواره و با یک دست دیگر کره را حرکت می‌دهد» یا این که «مادران باید اولادان وطن پرست تربیت کنند» و از این قبیل نصایح مجانی که عادت نویسندگان شده است. این حرف‌های خیلی قشنگی است ولی ضعیفه بیچاره-سرودست شکسته- بی دست و پا اطفال غیور نمی‌تواند تربیت کند.» (پیروزی و میرزانژاد، ۱۳۹۳: ۵۵)

یکی از مخاطبان مجله دختران ایران با نام میرزا محمدخان بهادر دیپلمه حقوق از عراق با ابراز خوشحالی از انتشار نشریه ابراز امیدواری می‌کند که «این مجله سودمند سالیان دراز زندگی کرده و خدمات شایانی به عالم نسوان ایران که بی اندازه به اینگونه انتشارات احتیاج دارد بنماید و زنان بدبخت ما را که قرن‌ها از بیان دردهای خود عاجز یا ممنوع بوده‌اند فرصتی کامل بدهد تا مصائب گوناگون خودشان را با کمال آزادی شرح دهند.» (دختران ایران، ۱۳۱۱، ش ۵: ۱۸)

در نامه‌ای که توسط فروغ ظفر بختیاری رئیس جمعیت شیر و خورشید به زنددخت نوشته و در شماره هفتم نشریه منتشر شده، نگارنده می‌نویسد: «در ظرف بیست و چند سال اقامت در فرنگستان و ملاحظه و مطالعه احوال زنان و مقایسه با زنان خودمان... رویهمرفته شکی برایم نمانده که زنان ما نیز اند مردانمان هنوز عاجز و بدبخت هستند و از حقوق طبیعی و اجتماعی خود فقط از سهم کوچک و ناقص برخوردار هستند ولی تصدیق دارم که اصلا زنان در سایر ممالک و حتی ممالک خیلی متمدن نیز هنوز کاملا گردن خود را از زیر بار قوانین و رسوم و موهوماتی که یادگار شوم قرون سالفه است بیرون نیاورده‌اند اما رویهمرفته آن از زنان ما سعادت‌مندتر هستند.» (دختران ایران، ۱۳۱۱، ش ۷، ۲۱)

گزاره‌های بالا دربردارنده وضعیت فرودستی زنان در شکل عمومی خود است و واژه‌هایی چون نداشتن قدر و امتیاز در نزد مردان، ضعیفه، بیچاره، سر و دست شکسته، بی دست و پا نشان دهنده منزلت اجتماعی پایین زنان است. به ویژه این موضوع هم بطور عمومی و هم خصوصا بر حسب ارزیابی مردان گزارش شده و نشان می‌دهد مناسبات جنسیتی انقیاد چگونه علاوه بر استفاده از منابع قدرت در تعیین جایگاه زنان در ایجاد، ترویج و القای ذهنیت فرودست انگارانه، آنان تعیین کننده است. این یافته‌ها یافته‌های پیشین از جمله شفیعی (۱۳۹۷) و (۱۴۰۲) را در خصوص منزلت زنان در این دوره تایید می‌کند.

به علاوه اطلاق پرتکرار واژه بدبخت برای گزارش وضعیت زنان در حقیقت تعمیق پنداشت از واقعیت روزمره‌ای است که زنان به شکل عمومی در این برهه تجربه می‌کرده‌اند. لذا با آنکه نمی‌توان برخورداری از رفاه اجتماعی و حق نسبی انتخاب رایج در میان گروه‌هایی از زنان خاندان‌های عموماً مرتبط با قدرت که غالباً تحصیلکرده نیز بودند (بخوانید از خاستگاه دارای سرمایه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی درخور) را کتمان کرد اما هر دو نشریه در اهتمام به بیان وضعیت زنان در کاربرد مکرر واژه بدبخت، تشابه و اتفاق نظر داشته‌اند. این تا اندازه‌ای به دایره تجربه مواجهه سردبیران و نویسندگان دو نشریه با وضعیت زنان عوام باز می‌گردد و با توجه به موقعیت جغرافیایی آنان می‌تواند دلالت‌های وسیع تری را دربرداشته باشد.

همچنین کاربرد گزاره‌هایی چون از کلیه ترقیات بشری محروم مانده، جزئی از بشر ندانسته شدن نشان از تمایلات زنان به افق گشایی در وضعیت روزمره شان دارد؛ امری که با موضوع حقوق انسانی آنان درهم تنیده شده و علاوه بر تغییر نگاه به زن مستلزم تغییرات قانونی مرتبط در حوزه‌هایی چون آموزش، خانواده و به خصوص برای گروه‌های فرودست؛ اشتغال است.

همچنین متن به صراحت بر انزوای اجتماعی زنان با کاربرد واژه در گوشه‌ای خزیده می‌سوزند و می‌سازند و دادرسی نمی‌یابند، از بیان دردهای خود عاجز یا ممنوع اند، می‌پردازد که با موضوع رنج و آلام آنان بعنوان گروه‌های آسیب پذیر ملازم است. این انزوای اجتماعی ناشی از برهم کنش مناسبات جنسیتی از یکسو و نیز فقدان کانال‌های رسمی بیان مطالبات، ثبت شکایات و رسیدگی به آنان به ویژه در مشکلات و مسائل اجتماعی گریبانگیر خانواده از جمله چند همسری، بیکاری، فقر سرپرست خانوار، طلاق، بیوه‌گی و تنگناهای معیشتی است.

۲- سنخ آرمانی

۲-۱- معرفی جوامع و ممالک ایده آل

در نهایت و در این بخش از پژوهش حاضر به معرفی کشورها و جوامعی می‌پردازیم که بزعم نویسندگان دو نشریه از جهت وضعیت زنان از شرایط مطلوبی برخوردار بوده‌اند و بعنوان نمونه مثالی برای مخاطبان ایرانی قابل ارجاع بوده‌اند. در این بخش ارائه به صورت مروری بر موارد معرفی شده است.

در مطلب «مقایسه نسوان ایران با زنان ممالک متمدنه» به مقایسه وضعیت این مملکت فقیر و وامانده از شاهراه ترقی با وضعیت ترقیات روزافزون ممالک اروپا و امریکا و ملل متری مشرق از قبیل مصر و ترکیه جوان و ژاپن توجه شده است. (پیروزی و میرزائزاد، ۱۳۹۳: ۳۸)

اما سردبیران دو نشریه تنها به معرفی جوامع بزعم خود متری نمی‌پردازند بلکه در باب شرایط موجهه و زمینه‌ها نیز سخن می‌گویند. زنده‌دخت در مقدمه شماره سوم نشریه می‌آورد: «کلیه مکتوباتی که از آن نواحی می‌رسند تمام دارای روح و قوت و جذبه است و از محیط کار و موفقیت ملل زنده‌ای خبر می‌آورد که افراد و جماعتش پیشرفت امور شخصی و اجتماعی را در سایه فعالیت و راستی و آزادگی و خدمت به جماعت می‌دانند نه در غیر آن!» (دختران ایران، ۱۳۱۱، ش ۳: ۵)

نوع‌دوست با طرح زمینه‌های علی می‌نویسد: «در میان زنان و مردانی که به بهبود اوضاع نسوان ایران لفظاً یا عملاً اظهار علاقه می‌کنند، عده زیادی هستند که فقط نقش و نگار و رنگ و روغن ظاهری تمدن اروپائی، آنها را طرفدار بعضی اصلاحات سطحی در اوضاع زنان شهری کرده است... مسلم است که این ظواهر و آزادی بالنسبه زنان اروپا و پشتکار و جدیت و روشنی فکر آنها فرع یک اساس اقتصادی و سیاسی است که در مملکت ما موجود نیست» (ش ۴-۵، به کجا باید توجه کرد؟).. (پیروزی و میرزائزاد، ۱۳۹۳: ۱۰۵)

در سطحی دیگر دو نشریه به معرفی چهره‌های شاخص زنان و صفات و ویژگیهای شاز آنان در جوامع مثالی می‌پردازند. از جمله رشید یاسمی در مطلبی با عنوان تاثیر تشویق در رابطه با ضرورت تشویق زنان می‌نویسد: «از اخبار امروز اروپا و امریکا شخص حیرت می‌کند که قدرت تشویق و دامنه ترغیب به کجا رسیده است و مخصوصاً زنانی که آتش تشویق به آنها رسیده است چه اعمال فوق العاده ظاهر کرده‌اند گذشتن از دریای مانس با شنا و رفتن از اروپا به امریکا در هوا و هزاران کار محیرالعقول همه اثر تشویق است. در تاریخ اروپا کارهای ژاندارک دختر

روستائی فرانسوی که خیالش قوت گرفته و وطن خود را از دست دشمن بیرون آورد نمونه این کیفیات روحی است (دختران ایران، ۱۳۱۰، ش ۱: ۱۳)

دختران ایران در شماره نخست خود به ارائه تصویری از گریس دارلنگ^۱؛ خانم نوعخواه انگلیسی پرداخته و در شماره هفتم تصویری از مجسمه خانم پانکهورست^۲ (Pankhurst) منتشر شده است. (دختران ایران، ۱۳۱۱، ش ۷: ۳۹) در شماره اول دختران ایران، زندخت مقاله مفصلی را در باب معرفی ژاندارک به رشته تحریر درآورده است. زرنگی و قوه تدبیر از ویژگیهای او عنوان شده «آزاده، ملایم، کاری، زحمتکش، سحرخیز، که پیوسته فقر و پریشانی نوع را می‌دید، روحی که به لذت ترک لذت خو گرفته بود نفعه روح امید بر تن سرداران فرانسه دمید» و در نهایت می‌نویسد «او باید مفتخر دختران دنیا گردد.» (دختران ایران، ۱۳۱۰، ش ۱: ۲۴-۳۰) و نیز در شعر خطاب به دختران ایران می‌سراید:

«ناگویم‌ای نسوان همه ژاندارک گردیم

چون روح او سالم بد و ما دردمندیم» (همان، ۱۳۱۱، ش ۳: ۲۴)

این نشریه در شماره سوم به معرفی و درج تصویر ادبیه خالده هانم؛ وزیر معارق شهیر و نیکوکار عثمانی که اصلاحات وی در معارف و خدمات و فداکاریش در قسمت جمعیت هلال احمر قابل افتخار نسوان شرق است می‌پردازد. (همان، ۱۳۱۱، ش ۳: ۱۹)

به روشنی در خلال مطالب بالا می‌توان استنباط کرد که از نظر نویسندگان در جوامع اروپایی، آمریکا و کشورهای چون ژاپن و مصر زنان از وضعیت نسبتاً مطلوبی برخوردار و در حقیقت ترقی دلخواه در حیطه نظم جنسیتی، احقاق حقوق انسانی زنان و برخورداری از پایگاه اجتماعی واجد منزلت محقق شده است. در کنار معرفی جوامع، شخصیت‌هایی نیز معرفی شده‌اند که وجهی الگویی با دربرداشتن صفاتی چون نועدوستی، نیکوکاری، زرنگی و قوه تدبیر برای خوانندگان دو نشریه داشته‌اند.

^۱. گریس دارلینگ (Grace Darling) دختر فانوس بان دریایی در انگلستان بود که در نجات کشتی در حال غرق در سال ۱۸۱۵ نقش مهمی ایفا کرد و به این دلیل مدال نقره ای شجاعت به او اهدا شد.

^۲. امیل پانک هورست از فعالان حقوق زنان بود که با راه اندازی گروه سافروجت، برای اعطای حق رای به زنان کوشش های بسیار کرد. هدف او در کارزارهای مختلف، کسب برابری جنسیتی در حوزه عمومی بود.

۲-۲-۲- وجوه عالی ممیزه ممالک ایده آل

اما این جوامع مثالی از چه وجوه برای فعالان زن مهم دانسته شده و در مطبوعات منتخب معرفی شده اند؟ هر کدام از وجوه مهم شمرده شده نشان از فاصله وضعیت تجربه شده زنان در ایران آن روزگار با تجارب منتقل شده از زندگی زنان در جوامع آرمانی دارد.

۲-۲-۲-۱- توجه به نقش تربیتی مادر

یکی از مهمترین وجوه گزارش شده از اهمیت زنان در جوامع ایده آل، باور به نقش تربیتی آنان در مقام مادری بوده است؛ امری که با جامعه پذیری نسل بعد و نهادینه سازی فضیلت‌های انسانی، وطن پرستی و مانند آن همراه بوده است: «زنان‌های دول متمدنه بدوا بطالت را از خود دور و سپس در میدان کسب شرافت گوی سعادت را ربوده‌اند. بنا به مقایسه وضعیت قرون ماضیه و حال در اروپا معلوم می‌شود که اساس نهضت اجتماعی آنان در نتیجه تربیت زنان آنها است. چه، زن با تربیت از وقت استفاده و اطفال خود را به نحوی تربیت می‌نماید که ماده آنها مستعد ترقی و ابتکار و کسب ملکات فاضله باشد.» (پیروزی و میرزانژاد، ۱۳۹۳: ۹۷) و نیز در همین نشریه می‌خوانیم: «در ملل متمدنه امروزه که دنیا را مسخر کرده اند، وطن پرستی در رگ و پوست و در خون مرد از زمان ولادت جا می‌گیرد. زیرا که مادرها به و اولاد خود درس وطن پرستی می‌دهند.» (همان: ۵۷)

۲-۲-۲-۲- منع ازدواج اجباری

الگوی مرجح همسرگزینی در جوامع آرمانی با الگوی ازدواج ترتیب یافته و اجباری رایج در ایران که عمدتاً نوعی قرارداد اجتماعی میان دو کلان قبیله و خاندان بود متفاوت بوده است. در اینجا نیز یکی از مهمترین مسائل اجتماعی زنان که از عنفوان جوانی آنان را در رابطه‌ای ناخواسته با فاصله سنی قابل توجه میان زوجین همراه با اجبار اجتماعی برای فرزند آوری زودهنگام، خشونت دیدگی قرار داده و گاه برای همه عمر آنان را مکدر ساخته مطرح می‌شود. از جمله در مکتوب از خارجه که از سوی فردی به نام فاطمه و ساکن در یکی از شهرهای مسلمان نشین خارجه به یکی از اعضای هیات تحریریه نوشته شده آمده: «واقعا در این سرزمینِ خوشبخت حالا دیگر دختر به زور شوهر دادن را فقط در سینما و تئاتر می‌توان مشاهده کرد، در زندگی این طریق مزاجتِ مخصوص به مملکت ما حذف شده است.» (همان: ۶۵)

۲-۲-۳- ضرورت ورود ورزش به سبک زندگی زنان

یکی از مواردی که طرح اولین بارقه‌های آن را در این دوره شاهدیم، توجه دادن به لزوم گنجاندن ورزش در برنامه روزمره زنان و به ویژه دختران در مدرسه است. این امر ناظر به وضعیت جسمی زنان به ویژه ظرفیت‌های آنان برای بارداری و شیردهی بوده و طرح بحث آن نشان می‌دهد چگونه و در پرتوی گفتمان مدرن سازی ایران در عصر پهلوی اول، نقش مادری برای زنان اولویت یافته است.^۱ از جمله دکتر ذبیح الله خان قربان در طرح اهمیت ورزش برای زنان پیش‌تاز است و با بیان گزارش احوال جسمی زنان مراجعه کننده به مطبش ما را با وضعیت عمومی زنان زمانه اش از این حیث آشنا کرده و از سنخ آرمانی اینگونه می‌نویسد: «تا کنون ملاحظه و ظرافت زن را به این می‌دانستند که با یکی دو لقمه غذا سیر شود و بیش از صد قدم پیاده نتواند راه برود و همیشه از یک دردی شکایت کند. دارای ضعف قلب، جثه ضعیف و بنیه نحیف باشد ولی فعلا در ممالک متمدنه در موقع مسابقات مابین خانم‌ها آنهایی جایزه می‌برند که دارای جسم قوی بدن راست، عضلات محکم و ورزیده باشند.» (دختران ایران، ۱۳۱۰، ش ۲: ۱۴)

۲-۲-۴- برخورداری زنان از حق تحصیل

مشروطه خواهی موضوع عدالت را بعنوان یک مطالبه ملی اهمیت بخشید. در این راستا بود که برخورداری از حق برابر تحصیل و عدالت جنسیتی در آموزش اولیاتی فراگیری برای فعالان و حامیان حقوق زنان در کل کشور یافت.

در ممالک راقیه علوم و معارف برای مردان و زنان به طور تساوی اجرا و اعمال می‌شود و بنا به احصائیه‌ای که در جراید از نظر می‌گذرانیم، در هر سال هزاران زن علاوه از آنکه تکالیف انفرادی را انجام می‌دهند، به خیال خدمات نوعی و اجتماعی افتاده، در فکرنده که به وسیله اختراعی، یکی از ضروریات بشری را رفع نمایند و اغلب موفقیت حاصل نموده تاج افتخار به سر می‌نهند... عزیزم غرض مقایسه ما با زنانی است که مدارس عالی و وسایل تحصیل کافی دارند... می‌خواهم تا حدی ثابت کنم که علم در وضعیت زندگانی‌ها تغییرات کلی داشته. اگر ما زنان ایرانی هم به اندازه کفایت از آن برخوردار می‌شدیم، جنبشی نموده و تکانی خورده موافق مقتضیات ملی و مذهبی خود تغییراتی در وضع معیشت خود داده و به اصلاحات حقه‌ای موفق

^۱ برای مطالعه بیشتر در این خصوص بنگرید به

می‌شدیم. چنانچه نسوان مملکت اسلامی مصر پاره‌ای اصلاحات اساسی در امور خود نموده، به سعادت قرین و مفتخر گردیدند. (پیروزی و میرزائزاد، ۱۳۹۳: ۳۹)

از بدیهیات است که زن هم مثل مرد دارای استعدادی است که باید از آن برای منافع اجتماعی استفاده شود. دول حیه همان تدارکاتی که برای تربیت جنس ذکور جهت انجام وظایف دیده اند، همان اندازه برای تربیت نسوان بذل مساعی می‌نمایند... در ژاپون که قافله سالار و پیش قراول تربیت و ترقی نسوان در آسیا است، دارالفنون مخصوصی برای نسوان موجود است که نظیری در آسیا برای آن تصور نمی‌توان نمود. عده محصلات ژاپونی بر حسب احصائیه وزارت معارف ژاپون در سنه ۱۹۲۶ به ۴۵ هزار نفر بالغ و با میل مفرط نسوان ژاپونی به تربیت و تحصیل، یقیناً تا کنون به ۵۰ هزار نفر رسیده است. (همان: ۷۱)

در تمام دول متمدنه، دختر مانند پسر مجبور است که به مدرسه برود. هر مملکتی که می‌خواهد قدم به شاهراه ترقی و تمدن بگذارد، اول کاری که انجام می‌دهد تعلیم را در مملکت برای پسر و دختر اجباری می‌نماید... امروزه در اروپا دیگر فرقی بین نظام نامه و دروس نسوان و پسران نیست و اگر هم باشد خیلی جزئی است و در هیچ کجا دیده نشده که این توافق نظام نامه به صحت مزاج و یا اخلاق دختران ضرری رسانده باشد. (همان: ۹۶)

نسوان اروپا بر سعی و مجاهدت افزودند و هر قدر بیشتر فشار مسئولیت زندگی را درک می‌کردند بیشتر به کوشش می‌آمدند. دختران در مدارس متوسطه و عالییه در تمام شعبی که مرد در آن رنج می‌برد تحصیل کردند و به اخذ دیپلم و تصدیق‌های بسیار عالی کامیاب شدند. پشتکار و دقت و فعالیت آنان در تحصیلات عمیقه به جایی رسید که محیر عقول مردان شد. محصلات چنان در دریای تحصیل غوطه خورده و در کسب جوایز و علائم و تصدیقات جهت و فداکاری و خودکشی کردند که گوئی در مدتی قلیل می‌خواهند خاموشی و خمود قرون گذشته را جبران کنند. (دختران ایران، ۱۳۱۱، ش ۴: ۸-۹).

از مطالب بالا می‌توان دریافت که در کنار طرح اهمیت دسترسی زنان به آموزش همگانی، موضوع علم باوری بعنوان یک ارزش مدرن در کنار برابرخواهی از سوی مطبوعات زنان مطرح شده است. به علاوه کاربرد واژگانی چون دول حیه و دول متمدنه مکمل تصویری است که نویسندگان این دو نشریه می‌کوشند از جوامع آرمانی مثالی در پیش چشم مخاطبان خود نهند. واژگانی از این دست در عین حال گویای جنس رابطه دولت ملت در مقایسه با وضعیت تجربه شده آنان از جامعه آن روز ایران و نیز ارزش پیشرفت باوری نیز است.

۲-۲-۵- رفع و کاهش تبعیض جنسیتی در حوزه عمومی

موضوع به کاهش رساندن و رفع تبعیض جنستی در زمانه مورد بحث در بردارنده اعطای مجوز برای فعالیت زنان در حوزه عمومی بوده است. گزینه‌هایی که در این رابطه از جمله ویژگی‌های جامعه آرمانی دانسته شده، حول دال محوری حضور اجتماعی زنان در نهاد آموزش و پرورش، اشتغال و سیاست بعنوان بخ شهبایی از عرصه فراخ عمومی آرایش یافته‌اند. بنابراین آنچه فعالان حقوق زنان کوشیدند در متون مطبوعاتی مطرح نمایند منظومه‌ای است که مشتمل بر مولفه‌های ظاهرا مجزا اما در باطن عمیقا بهم پیوسته است؛ موضوعاتی که تحقق آن نیز در گروهی همراهی حوزه خصوصی و عمومی به یک معنا و مردان با زنان در معنی دیگر است.

یاسمی در شماره چهارم نشریه با روشن کردن ابعاد کنشگری زنان در اروپا می‌نویسد: «چون مرام [طرفداری و هواخواهی نسوان] در اروپا رواج گرفت و نسوان اروپا تدریجا در شئون اجتماعی مداخله و در مراتب علمی مسابقه کردند و در اکثر شعب کار به دست زنان افتاد خود مبلغ خود شدند و درست در مقابل مردان صفی استوار ترتیب دادند. مدتی برنیامد که از میان آن ضعیفان و اسیران که در چشم مرد محکوم به بیچارگی ذاتی و نقص عقلانی بودن، افراد نیرومند ظهور کرد که در اکثر فنون توانائی خویش را به ثبوت رسانید و غالبا از مردان گوی سبقت ربودند هم در فنون ظریفه و هم در علوم دقیقه هم در مسائل اجتماعی هم در میادین ورزشی و پهلوانی. این پیشرفت‌های درخشان چشم مرد و زن را خیره ساخت و آن مردانی که قلبا هواخواه آزادی زنان بودند و از حصول مقصود و ثبوت مرام شادمان گشته و آن مردانی که اعتقاد به این مسئله نداشته همچنین قلبا مشعوف شدند زیرا که دیدند زن که بار خاطر بود یار شاطر شده است... خلاصه آنکه هواداران و مخالفان عموما از این ترقی و آزادی نسوان مسرور شدند و بیش از پیش خود را کنار گرفتند و موانع را برداشته نسوان را مطلق العنان و مسئول زندگانی خود ساختند... (دختران ایران، ۱۳۱۱، ش ۴: ۸). با اینهمه نویسندگان به توجه به عهده داری نقش‌های اجتماعی جدید زنان اروپائی در حوزه عمومی و تقلیل نرخ فرزندآوری و نیز ازدواج، در نهایت و با وجود توجه بخشی به وضعیت جهان غرب با تاکید بر کلیشه‌های جنسیتی، فرزندآوری و حفظ خانواده را متوجه الزامات نقشی زن می‌داند و خاطرنشان می‌سازد: «چون به حکم طبیعت مرد از عهده آن تکالیف بر نتوان آمد ناچار بنیان حیات متزلزل شده و کاخ بشریت سرنگون خواهد شد. (همان، ش ۴: ۱۱).

ما در کجاییم، چه فکر می‌کنیم، که زنان غرب نزدیک است قدم به قدم با مردان شریک شوند. در انتخابات دخالت نمایند، بالاخره مقام مأموریت‌های سیاسی و غیره را اشغال نمایند! (پیروزی و میرزائزاد، ۱۳۹۳: ۳۹).

مخصوصاً قریب سی سال است که در خصوص تکمیل تربیت نسوان و شریک نمودن در کارهایی که مخصوص به مردان است، انقلاب بزرگی در عقاید تولید گردیده، مدارس متوسطه و دارالفنون‌ها برای تربیت زن‌ها تاسیس یافته است، به طوری که امروزه تمام ابواب ترقی و تحصیل برای شرکت زنان در انجام وظایف ملی بر روی آنان باز و حتی کم‌کم مصدر امور مهمه در عالم می‌شوند: مثلاً در مصر، زن زغلول پاشای مرحوم^۱، یگانه عضو عامل و پیش قراول «الوفد»^۲ است. در اطریش رئیس پارلمان یک نفر خانم اطریشی است و و. (همان: ۷۱)

موضوع اهمیت حضور زنان در مجلس قانونگذاری همانطور که دیدیم از جمله مهمترین مشخصه کاهش تبعیض جنسیتی در جموع آرمانی نیست. از جمله در شماره ششم دختران ایران در دفاع از حق انتخاب شدن زنان به عضویت در پارلمان، در مطلبی ترجمه راد؛ معلم ادبیات فرانسه از مقاله یک خانم بلژیکی نقل قول‌های متفاوتی از افراد سرشناس اروپایی و آمریکایی آمده است. بعد از ذکر مطالب متعدد در حمایت از موضوع، نویسنده نتیجه می‌گیرد: «شهادت فوق به خوبی ثابت می‌کند که در هر نقطه عالم که زن در انتخابات ذی رای شده، شرکت او در امور انتخابی و پارلمانی در عین حال که یک عضو مهمی در حوزه انتخاباتی بوده، یک مادر مهربان، یک زوجه وفادار و یک خدمتگزار صدیق فامیلی بوده‌اند.» سپس به نطق ویلسون؛ رئیس جمهور آمریکا ارجاع می‌دهد که «ما زن‌ها را در اقدامات خود شریک کردیم آیا آنها فقط در زحمات و فداکاریها و رنج و شدائد ما باید حصه داشته باشند؟ و آنها را اجازه ندهیم از مزایا و حقوق اجتماعی بهره مند شوند، این جنگ عالم سوز بدون خدمات شایان نسوان در هیچ مملکتی حتی در ممالک متحده ادامه نتیجه بخشی پیدا نمی‌کند و من عقیده دارم که نجات و فتح ما در این روزهای شوم و تاریک فقط منوط به اشتراک زن‌ها در مجالس مشاوره ماست؛ بدون نصایح و راهنمایی آنها چشم‌ها یما نیم بینا خواهد بود.» و در ادامه نویسنده به ذکر سال اعطای حق رای به زنان (در فنلاند، نروژ، بوهمنول گل جنوبی) می‌پردازد. پیشرفت حقوق

^۱ منظور صفیه فهمی یا صفیه خانم (۱۸۷۶-۱۹۴۶) دختر مصطفی فهمی پاشا (از نخست وزیران مصر) است که در ۱۸۹۵ با سعد زغلول (۱۸۵۹-۱۹۲۷) که بعدها نخست وزیر و از برجسته ترین رهبران مصر شد ازدواج کرد. صفیه خانم از فعالان سیاسی و فمینیست های زمانه خود بود که مادر ملت مصر لقب گرفت.

^۲ حزب سیاسی لیبرال مصر که در ۱۹۱۸ تاسیس شد و برای کسب استقلال مصر از استعمار بریتانیا کوشید.

مدنی زنان را در کانادا برمی شمرد به تعداد نمایندگان زن مجلس دانمارک (۹ نفر در ۱۹۱۵) ایرلند در همین سال (یک نفر) نمایندگان زن مجلس مبعوثان کانادا (چهار نفر در ۱۹۱۸)، در آلمان (۳۶ زن) اتریش، هلند و نیز ایالت‌های مختلف آمریکا می‌پردازد. و در سطور پایانی در شرح مقصود خود از درج مطلب می‌نویسد «می‌خواهیم متذکر شویم که ملل متمدنه حضور زن‌ها را در مجامع رسمی از هر جهت مفید و جایز می‌شمارند.» (دختران ایران، ۱۳۱۱، ش ۶: ۳-۱۱)

دومین بعد روشن کاهش تبعیض جنسیتی، موضوع اشتغال زنان است که در عمل کلیشه جنسیتی زن خانه دار را به چالش کشیده است. در هر دو نشریه به نوعی ولو اندک از ابعاد حضور حرفه‌ای زنان یاد شده و نشان داده شده چگونه موضوع اشتغال زنان در تغییر نظم جنسیتی مسلط می‌تواند تاثیرگذار باشد. شرح ارائه شده در زمانه خود و با توجه به وضعیت عموماً خانه نشینی زنان خارج از تصور تلقی می‌شده است.

در سرمقاله شماره هفتم نشریه دختران ایران مطلبی از جمالزاده با ترجمه راد از فرانسه به فارسی به معرفی دختری رومانیایی می‌پردازد که ممتحن چتر نجات طیارات است و برای امتحان اقلام ساخته شده کارخانه از ارتفاع ۵۰۰۰ تا ۶۰۰۰ متری بر زمین فرود می‌آید. محتوی اصلی مقاله درباره علاقه اش به کار و شرح پرواز و فرود آزاد او به زبان خودش و در خلال پرس و پاسخ‌هایی است. اما پارگرافی در توضیح دلیل انتخاب و انتشار این متن آمده: «بنده به وسیله درج این مقاله می‌خواهم تذکر و نشان داده شود که عشق‌های بسیار عادی دختران دنیا سبب افتخار و سرافرازی و سعادت آنها است. درحالی‌که عشق‌های مسلکی و وطنی ما غالباً باعث پژمردگی و ملامت و علاقه‌های بشری و طبیعی خواهران اکثر موجد رسوائی و مذلت و ناکامی ابدی آنان می‌شود. آیا اینچنین نیست؟» (دختران ایران، ۱۳۱۱، ش ۷: ۱)

زنان سایر ممالک چون در آب شنا نموده و چون مرغ هوا را شکافته پرواز می‌نمایند و زندگی می‌کنند، تا کی شما زنان ایرانی می‌خواهید سربار جامعه بوده و بار سنگین دوش شوهران یا خانواده خود باشید و اسیر دست ظلم و تعدی دیگران بشوید. (آخر شما هم بشنوید و بخوانید و فاصله عقب ماندگی را به سرعت طی نمایید. واقلاً اگر از دیگران پیش نیفتید، عقب هم نمانید.) (پیروزی و میرزائزاد، ۱۳۹۳: ۳۵)

مطالب بالا نشان می‌دهد تشخیص ارتباط کاهش تبعیض جنسیتی و تغییر نظم جنسیتی با موضوعاتی چون اشتغال زنان و تصدی گری مناصب سیاسی از سوی مطبوعات زنان به درستی در بزنگاه تاسیس و تثبیت دولت مدرن در ایران مطرح شده است. اسن امر با هدف آشناسازی اذهان

عمومی زنان و نیز مردان برای پذیرش مناسبات جدید و ایجاد ظرفیت‌های کم سابقه در گروه کلان مقیاس زنان همراه بوده و همزمان به گفتمان تجدد کوشیده به صورت‌بندی سنخ آرمانی مطلوب پردازد. میزان موفقیت این گفتمان سازی را باید بر اساس دایره مخاطبان و قدرت رسانه‌ای این نشریان ارزیابی کرد اما آنچه غیرقابل کتمان است پیشتازی مطبوعات زنان در طرح مباحث می‌باشد. این امر خود دلالت بر قدرت شبکه سازی اجتماعی قابل توجه فعالان این نشریات دارد که هرچند خود نتوانسته بودند زندگی در جوامع آرمانی را تجربه کنند اما از طریق ارتباط با روشنفکران و فعالان اجتماعی زمانه خود در انتقال تصور سنخ آرمانی موفق عمل کردند^۱.

۳- بحث و نتیجه گیری

جریان فکری تحول خواهانه که خود را در قالب جنبش مشروطه خواهی نشان داد، اثرات اجتماعی و فکری در حوزه زیست اجتماعی گروه‌های مختلف داشت و از جمله به صورت‌بندی و طرح مطالبات زنان نیز کمک بسزایی کرد. مطبوعات بعنوان آینه‌ای از این جریان، تاندازه زیادی بازتاب دهنده بیان وضعیت، خواسته‌ها، آرمان‌ها و ایده آل‌های کنشگران ذینفع است. مطبوعات زنان به همین نسبت بعنوان ابزار رسانه‌ای مدرن نقش خود را در بروز و نمود مسئله زنان در جامعه مدنی داشته و در این راه نه چندان آسان، مسیر متسلسلی را پیموده و از این نظر ارزش مطالعاتی و افری دارد. این پژوهش از این منظر مطالعه جوامع آرمانی و توصیفی که مطبوعات زنان از این سنوخ عالی در پیش چشم مخاطبان خود می‌نهند را موضوع تحقیق خود قرار داده است.

اتخاذ رویکرد نظری ایده آل تایپ وبری بعنوان ابزاری تحلیلی نشان داد نویسندگان در هر دو نشریه هم با اشاره به جامعه غرب و مشخصا اروپا، هم با ارجاع به وضعیت زنان در کشورهای موردی از جمله مصر و ژاپن در آفریقا و آسیا و هم با معرفی الگوهای زن پیشرو (به ویژه در دختران ایران) از جمله ژاندارک در صورت‌بندی سنخ آرمانی اهتمام ورزیده‌اند.

همچنان که دیدیم متون مورد ارجاع قرار گرفته به معرفی صفات جوامع آرمانی در ابعاد مختلف پرداخته‌اند. تعریفی که از کنار هم قراردادن ویژگیهای ارائه شده درباره جامعه مثالی قابل احصا است هم دربردارنده وجوه ارزشی، نگرشی و هم مصادیق عینی، عملی است. لذا طرح سنخ‌های آرمانی آن را

---

^۱ در مکاتبات میان زندخت و جمالزاده که شماره ۷ نشریه دختران ایران انعکاس یافته، علاوه بر متن های ارسالی در قالب نامه، شواهدی از ارسال عکسهای اجتماعی با تم زندگی زنان در اروپا از سوی جمالزاده (ارسالی در تیرماه ۱۳۱۱ از ژنو) نیز وجود دارد.

در سطح نظر و ایده پردازی رها نساخته به اهداف عینی چون اهمیت تحصیل و علم آموزی زنان، شکستن قبح اشتغال زنان در حوزه عمومی توجه می‌دهد. این موارد در دل مطلب منتشرشده، پیکره‌ای متقن را در پیش چشم مخاطب قرار می‌دهد که در کلیت خود از ظرفیت بالای احتجاج برخوردار است. در این میان هرچند نام برخی کشورها ذکر می‌شود اما مخاطب به ترکیب شمار زیادی از پدیده‌های منفرد به صورتی انضمامی دست می‌یابد که چه بسا صفر تا صد آن قابل اطلاق بر جامعه مثالی نیست. در عین حال موارد نقض سنخ آرمانی آنچنانکه در بیان بختیاری (منتشره در شماره ۷ دختران ایران) آمد تصدیقی بر یوتوپیا بودن سنوخ آرمانی مطرح شده دارد. بطوریکه با وارد ساختن نقد، تصور مدینه فاضله واحده را مورد تشکیک قرار می‌دهد.

موضوعی که هر دو نشریه وزن یکسانی در پرداخت آن داشته‌اند نشان دادن وضعیت فرودستانه زنان در جامعه ایران آن روزگار است. به روشنی می‌توان دید که طرح موضوع ویژگیهای دقیق جوامع آرمانی در کنه خود مبتنی بر نشان دادن وضعیت موجود و فاصله آن تا وضعیت بهبودیافته نسبی است. در حقیقت طرح این مصادیق، برشمردن وجوهشان و ذکر کارکردهایشان تلاش برای الگودهی به اذهان عمدتاً زنان و بعضاً مردان تحول خواهی است که از نظم جنسیتی فرودست انگارانه زنان به تنگ آمده و ترقی ایران را در گروی پویش‌هایی از جمله تغییر این مناسبات، بازشناسی ظرفیت‌ها زنان در برخورداری از حق تحصیل و نیز حق اشتغال می‌دانند. در عین حال متون ارائه شده نشانه‌های آشکاری از مسائل اجتماعی مبتلابه زنان و خانواده ایرانی را عیان می‌سازد. موضوعاتی که طرح آن در لوای نوع عالی رنگ می‌گیرد و میزان تمایل و قصدمندی مخاطبان را برای تغییر با نشان دادن مقصد به محک عمل می‌گذارد.

در یک تقسیم بندی عام شاید بتوان وجوه این سنوخ آرمانی را در دو دسته کلی عرصه خصوصی و عمومی مطرح ساخت. مواردی چون اهمیت نقش تربیتی مادر، ضرورت گنجاندن ورزش در زندگی روزمره و نقد ازدواج ترتیب یافته در عرصه خصوصی و اشتغال، کاهش تبعیض جنسیتی و تصدی‌گری زنان در حوزه سیاست، قابل طرح در عرصه عمومی است و این تصور را اعتلا می‌بخشد که برای رسیدن به وضعیت مطلوب لازم است تا هر دو عرصه تحول یابند. تغییر وضعیت زنان در یکی منوط به دیگری است و نمی‌توان با صرف احقاق منزلت زنان بعنوان مادر، معیشت آنان را در زمانه تهیدستی و بیوه‌گی تضمین کرد.

در مقایسه به نظر می‌رسد پیک سعادت نسوان بیشتر به موضوعاتی چون توجه به نقش تربیتی مادر و نیز منع ازدواج اجباری پرداخته درحالیکه موضوع حق تحصیل و رفع و کاهش تبعیض جنسیتی در حوزه عمومی مد نظر هر دو نشریه بوده است.

صورتبندی سنخ آرمانی و نمونه عالی در عین حال دلالت بر مساعی جریان فرهنگی در اینجا با محوریت دو زن در مقام سردبیر نیز دارد. به نظر می‌رسد ایده معرفی جوامع آرمانی برای آنان از اهمیت زیادی برخوردار بوده و خود تصور روشنی از بکارگیری این ابزار بعنوان معیار مطلوب داشته‌اند. این تصور روشن ناشی از آگاهی سیاسی اجتماعی این دو زن و نیز ارتباط پویای آنان با جریان روشنفکری دارد؛ جریان مردانه‌ای که به وضعیت زنان نظر داشته و ترقی جامعه ایران را منوط به تغییر وضعیت زنان می‌داند، به حمایت فکری و مشارکت در تالیف و ترجمه آثار جهت انتشار در این دو نشریه پرداخته است.

در جهت تدقیق هرچه بیشتر موضوع، زندخت تنها به ترسیم وضعیت زنان در ایران بسنده نمی‌کند. او که بر حسب مکاتباتی که با روشنفکران ایرانی خارج از کشور همچون کاظم زاده و جمال زاده دارد، همچنین مطالعه نشریات مطرح روز تا اندازه زیادی از وضعیت عمومی جوامع مترقی آن برهه آگاه است^۱، از این شکاف سخن می‌گوید و با رویکردی کلان‌نگرانه به مقایسه وضعیت زنان در ایران و جوامع مترقی پرداخته، اشراف خود را بر ساختارهای اجتماعی و روال زندگی در هر دو نوع جامعه نمایان می‌سازد.

روشنک نوع دوست نیز با انتشار مطالبی از دکتر آفاخان، فخر عظمی ارغون، اشراف السادات قائم مقامی، مهکامه محمص، سعید نفیسی و محمد جودی در حقیقت توان خود در شبکه سازی اجتماعی را به رخ می‌کشد. همه این افراد در طول حیات کوتاه پیک سعادت نسوان در تدقیق تصور سنخ آرمانی در ذهن مخاطبان و نیاز به تغییر وضعیت موجود با او همکاری داشته و آنچنانکه در شماره نخست، خود را مهبیای مبارزه اجتماعی می‌داند^۲، جریانی فرهنگی را برای شکل دهی و آرایش مطالبات زنان بعنوان نیروی اجتماعی را سامان داده و به پیش برده‌اند.

^۱ بطور مثال واضح است که دیدن تصاویر ارسال شده از سوی جمالزاده تا چه اندازه برای زندخت الهام بخش بوده است.

^۲ از جمله در مقدمه شماره نخست پیک سعادت نسوان به اذعان سردبیر نشریه خود را برای مبارزه اجتماعی تجهیز کرده است. (پیروزی و میرزائزاد، ۱۳۹۳: ۲۳).

در مجموع می‌توان نمایی از ویژگی‌های جامعه آرمانی مبتنی بر دستاوردهای ممالک مرفعی معرفی شده از سوی مطبوعات زنان در مقطع پهلوی اول را از یافته‌های مهم این پژوهش دانست که نقطه عزیمتی برای متن‌های مشابه در سایر مقاطع تاریخی ایران معاصر است و می‌کوشد نسبت مطالبات آرمانگرایانه و وضعیت تحقق یافته را در سیر زمان آشکار سازد.

منابع

- آرون، ریمون (۱۳۷۷). مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه شناسی، باقر پرهام، انتشارات علمی فرهنگی. پیروزی، شادی و هادی میرزائزاد موحد (۱۳۹۳). بیک سعادت نسوان؛ دومین نشریه زنان گیلان، رشت: فرهنگ ایلیا
- ترابی فارسانی، سهیلا (۱۳۸۸). تکاپوی زنان عصر قاجار فردیت جهان سنت و گذر از آن، تاریخ ایران و اسلام، ش ۲.
- دختران ایران، نشریه (۱۳۱۰-۱۳۱۱).
- خانیکی، هادی، کیهانی، معصومه (۱۳۹۱). مدلی برای مطالعه مطبوعات زنان در ایران، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ش ۲۸.
- ساناساریان، (۱۳۸۴). جنبش حقوق زنان در ایران، تهران: اختران
- شفیعی، سمیه سادات (۱۴۰۲). وضعیت شناسی زنان در آغاز سده حاضر؛ سنخ‌بندی مشکلات اجتماعی زنان در اشعار عالم‌تاج قائم مقامی، جامعه فرهنگ رسانه، د ۱۲، ش ۴۶.
- شفیعی، سمیه سادات (۱۳۹۷). آموزش زنان و تبیین ضرورت آن در مشروطه؛ تحلیل مکتوبات زنان در روزنامه ایران نو، پژوهشنامه تاریخ اجتماعی اقتصادی، ش ۲، پیاپی ۱۴.
- کلاتتری، عبدالحسین و میرزایی، میرزایی (۱۳۹۵). ایده آل تایپ شهر اسلامی: با تاکید بر روش شناسی ماکس وبر، روش شناسی علوم انسانی، س ۲۰ ش ۸۹
- وبر، ماکس (۱۳۸۴). روش شناسی علوم اجتماعی، حسن چاوشیان، نشر مرکز.
- یوناس، فریدریش (۱۳۸۹). تاریخ جامعه شناسی، ترجمه عبدالرضا نواح، نشر رسش.

- Aaron, Raymond (1998). The basic stages of the thought process in sociology, Bagher Parham, Scientific and Cultural Publications. (in Persian)
- DOĞTARĀN-E ĪRĀN , Press (1931-1932). (in Persian)
- Kalantari, Abdul Hossein and Mirzaei, Mirzaei (2015). The ideal type of the Islamic city: with an emphasis on Max Weber's methodology, methodology of human sciences, p. 20, no. 89• (in Persian)

- Kashani Sabet, Firoze (2011), *Conceiving Citizen: Women and Politics of Motherhood in Iran*, Oxford University Press.
- Khaniki, Hadi, Kihani, Masoumeh (2011). A model for studying women's press in Iran, *Cultural and Communication Studies*, No. 28 . (in Persian)
- Pirozi, Shadi and Hadi Mirzanjad Mohd (2013). *PEYK-E SA'ĀDAT-E NESWĀN*; The second magazine of Gilan women, Rasht: Farhang Ilia. (in Persian)
- Ritchie J & Lewis J (2003). *Qualitative Research Practice*, London: sage.
- Sanasarian, (1384). *Women's rights movement in Iran*, Tehran: Akhtaran. (in Persian)
- Shafiei, Somayeh Sadat (2022). *The status of women at the beginning of the present century*; (in Persian)
- Classification of women's social problems in the poems of Ālamtāj Qā'em-maqāmi , *Society of Media Culture*, 12, No. 46. (in Persian)
- Shafiei, Somayeh Sadat (2017). Education of women and explaining its necessity in the constitution; Analysis of women's letters in Iran Now Newspaper, *Research Journal of Social and Economic Studies*, Vol. 2, No. 14. (in Persian)
- Torabi Farsani, Soheila (2008). The struggle of women of the Qajar era for the individuality of the world of tradition and its transition, *History of Iran and Islam*, vol. 2. (in Persian)
- Weber, Max (2004). *Methodology of Social Sciences*, Hasan Chavoshian, Center Publishing. (in Persian)
- Yunas, Friedrich (2009). *History of Sociology*, translated by Abdul Reza Navah, Rasesh Publishing House. (in Persian)